

BRA- fam
– en standardiserad
bedömningsmetod vid
rekrytering av
socialtjänstens
familjehem

Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

ISBN 978-91-87169-47-2
Artikelnr 2012-8-1

Publicerad www.socialstyrelsen.se, september 2012

Förord

I december 2010 presenterade Socialstyrelsen för regeringen ett instrument att användas när man bedömer presumtiva familjehem i ett initialt skede i utredningen [1]. Uppdraget baserades på ett tidigare regeringsuppdrag att ta fram en internationell kunskapsöversikt om utrednings- och bedömningsinstrument för familjehem. I kunskapsöversikten konstaterade Socialstyrelsen att det saknas bedömningsmetoder med vetenskapligt stöd [1].

Denna rapport gäller uppdraget att ”fortsätta arbetet med att utveckla ett instrument för utredning och bedömning av familjehem anpassat för svenska förhållanden” (S2011/1806/VS). Här redovisas det arbete som ligger till grund för att utveckla en manual och bedömningsmall för det initiala instrumentet och för att utveckla en intervju med vinjetter som ska användas i den fortsatta utredningen.

Under utvecklingsarbetet har ett kontinuerligt samarbete pågått med en extern referensgrupp som består av praktiker. De har deltagit i diskussioner kring bedömningsmetoden och varit med i olika testsituationer. Socialstyrelsen vill tacka representanterna för dessa tolv kommuner eller stadsdelsnämnder och två familjehemsorganisationer för deras arbetsinsats och engagemang. Ett speciellt tack riktas också till de familjehem som har deltagit i testerna.

Externa forskare har också varit involverade i utvecklingsarbetet. Socialstyrelsen är framför allt tacksam över det granskningsarbete av bedömningsmetodens manual och bedömningsmall som docent Dagmar Lagerberg, Uppsala universitet och professor Marie Sallnäs, Socialhögskolan, Stockholms universitet utförde.

Projektgruppen har bestått av Pia Kyhle Westermark (projektledare) och Malin Hultman. Den interna referensgruppen har bestått av Johan Glad, Jenny Nybom, Siv Nyström, Elizabeth Åhsberg och Francesca Östberg. Dessutom har Sandra South varit behjälplig med att översätta material och Eva Häggmark har ansvarat för språkgranskningen. Värdefulla synpunkter har också lämnats av Cecilia Andrée Löfholm.

Stockholm den 30 juni 2012

Lars-Erik Holm
Generaldirektör

Innehåll

<i>Förord</i>	3
<i>Sammanfattning</i>	7
<i>Inledning</i>	8
Avsaknad av nationell enhetlig bedömning av familjehem – stöd till en evidensbaserad socialtjänst	8
Uppdraget att fortsätta utveckla BRA-fam	9
Syfte	10
Kunskap som ligger till grund för BRA-fam	10
<i>Utveckling av BRA-fam och intervju med vinjetter för fortsatt utredning</i>	12
Utveckling av BRA-fam	12
Utveckling av intervju med vinjetter	17
<i>Diskussion</i>	22
<i>Referenser</i>	24

Sammanfattning

Inom socialtjänstens område är användningen av standardiserade bedömningsmetoder en relativt ny företeelse. På regeringens uppdrag har Socialstyrelsen utvecklat en standardiserad bedömningsmetod, BRA-fam (bedömning vid rekrytering av familjehem) för utredning av familjehem. BRA-fam består av ett instrument, en manual och en bedömningsmall som bygger på kunskap från empirisk forskning och från professionellas erfarenheter. Bedömningsmetoden ska användas för att systematiskt hämta in grundläggande information om de familjer som har anmält intresse för att bli familjehem. Syftet med bedömningsmetoden är att med hjälp av instrumentet identifiera olämpliga presumtiva familjehem, i ett tidigt skede i utredningen. Den ska samtidigt ge presumtiva familjehem möjlighet till självreflektion om uppdraget. BRA-fam förväntas bidra till att rekryteringar av familjehem görs på ett mer systematiskt, enhetligt och transparent sätt.

I ett tidigare regeringsuppdrag prövades instrumentets innehållsvaliditet och reliabilitet med positiva resultat. Samma goda resultat gäller manualens och bedömningsmallens användbarhet. BRA-fam har utvecklats i samarbete med referensgrupper av praktiker och forskare. Bedömningsmetoden har under processen reviderats och ska nu introduceras i reguljär verksamhet. Som ett led i kvalitetsarbetet kring standardiserade bedömningsmetoder kommer Socialstyrelsen att stegvis introducera BRA-fam i praktiken under ett års tid. Efter eventuella nya revideringar planerar Socialstyrelsen att följa upp kommunernas implementering av BRA-fam.

I uppdraget ingår även att utveckla en intervju med vinjetter som ska användas som en del i en fortsatt utredning. Vinjetterna beskriver ett antal svåra och typiska situationer som ett familjehem kan konfronteras med under uppdraget. Vinjetterna har utvecklats i USA och därefter översatts till svenska och anpassats till svensk kontext. Prövningar med praktiker visar att vinjetterna kan vara en viktig del i den fortsatta utredningen. Ytterligare vetenskapliga prövningar återstår dock att göra innan de introduceras i reguljär verksamhet, något som Socialstyrelsen planerar att göra under 2013.

Det är viktigt att betona att standardiserade bedömningsmetoder ska ses som en del i en samlad professionell bedömning där flera andra informationskällor behöver ingå för att ett välgrundat beslut ska kunna fattas.

Inledning

I denna rapport presenterar Socialstyrelsen den process som ligger till grund för utvecklingen av den standardiserade bedömningsmetoden BRA-fam (bedömning vid rekrytering av familjehem). Det är en fortsättning på tidigare uppdrag från regeringen (50-11486/2008) att ta fram en kunskapsöversikt om internationellt vetenskapligt stöd för utrednings- och bedömningsinstrument för familjehem. I en delrapport som redovisades 2008 framkom att det saknas bedömningsmetoder med vetenskapligt stöd, både i Sverige och internationellt [1]. Uppdraget inriktades då på att utveckla en ny bedömningsmetod utifrån svenska förhållanden. I december 2010 presenterades för regeringen en första del av bedömningsmetoden, ett instrument att användas i ett initialt skede vid rekrytering av familjehem. I nuvarande uppdrag (S2011/1806/VS) ingår att komplettera bedömningsmetoden med en manual och en bedömningsmall och att presentera en intervju med vinjetter. Hur den processen har gått till beskrivs i denna rapport. Socialstyrelsen ska rapportera uppdraget till regeringen den 30 juni 2012.

Under tidsperioden för dessa regeringsuppdrag har begreppen för utrednings- och bedömningsinstrument eller metoder varierat. Här används begreppet *bedömningsmetoder* där instrument ingår som en del i bedömningsmetoden.

Avsaknad av nationell enhetlig bedömning av familjehem – stöd till en evidensbaserad socialtjänst

Ett stort antal barn och unga blir varje år placerade utom hemmet. När socialtjänsten bedömer att ett barn eller en ungdom inte kan bo kvar i sitt hem är placering i familjehem den mest förekommande lösningen. Den 1 november 2010 var 17 200 barn och unga placerade i vård utanför hemmet. Ungefär 70 procent av dem var placerade i familjehem. Om man ser till hur många barn och unga som var placerade någon gång under 2010 ökar antalet till 24 900, vilket utgör ungefär en procent av befolkningen i motsvarande ålder (0–20 år). En stor del (drygt 70 procent) av de placerade inom familjehemsvården är ungdomar 13–20 år [2]. Placeringarna görs enligt socialtjänstlagen (SoL) eller enligt lagen om vård av unga (LVU). De flesta placeringar sker med stöd av SoL, vilket innebär att vårdnadshavaren eller den unge själv samtycker till vården. LVU reglerar de situationer då frivilliga insatser inte kan komma till stånd eller när de inte bedöms som tillräckliga.

Enligt socialtjänstlagen är det varje kommuns ansvar att rekrytera och utreda familjehem samt säkerställa att familjehemmen bedriver en vård som håller god kvalitet (SoL 2001:453). Eftersom varje kommun sköter rekryteringarna, bedömningarna och utredningarna utifrån sina egna prioriteringar finns det stora skillnader i kommunernas arbetssätt. Det motverkar möjlig-

heten till en likvärdig bedömning [3]. För att bättre kunna garantera en nationell likvärdig bedömning måste kommunernas rekrytering och utredningar av familjehem bli mer samstämmiga.

Många kommuner anser att det blir svårare att rekrytera lämpliga familjehem samtidigt som efterfrågan på familjehem ökar. Ungdomar med beteendeproblem utgör en stor andel av dem som placeras inom familjehemsvården [4]. Skäl till ökad efterfrågan kan vara att familjehemsvård används som ett alternativ till institutionsvård för ungdomar med beteendeproblem eller en ökning av ensamkommande flyktingbarn [2]. Vanliga orsaker till att familjehemsföräldrar avsäger sig uppdraget är pressen att ta emot ungdomar med beteendeproblem, otillräckligt stöd och smärtsamma erfarenheter av avbrutna placeringar [5, 6]. I fall där familjehemmen har fått mer stöd, handledning och utbildning har placeringarna fungerat bättre och andelen avbrutna placeringar minskat [7].

I utredningen ”Källan till en chans” lämnades förslag om att på nationell nivå utarbeta grundläggande kriterier för att bedöma familjehem [8]. Upprättelseutredningen [9] har föreslagit att familjehemsutredningar bör regleras, vilket innebär ett ökat kvalitetskrav på familjehemsvården. Länsstyrelsernas granskning av familjehemsvården 2006–2007 konstaterade att utredningarna av familjehem varierar i kvalitet, och att stödet till familjehemmen är otillräckligt [10].

Uppdraget att fortsätta utveckla BRA-fam

Detta uppdrag är en fortsättning på ett utvecklingsarbete med att ta fram bedömningsmetoden BRA-fam (bedömning vid rekrytering av familjehem) för utredning av familjehem. En tidigare kunskapsöversikt visade att det finns stora luckor i forskningen kring rekrytering och utredning av familjehem [1]. Därför påbörjades utvecklingen av en bedömningsmetod som ska användas i ett initialt skede i utredningen. Familjehemsutredaren ska på ett systematiskt sätt kunna hämta in information om de familjer som är intresserade av att bli familjehem. Bedömningen ska främst fokusera på risker för att kunna identifiera familjer som kan komma att bedömas som olämpliga. På så sätt kan en första grov gallring ske av familjer som inte bör gå vidare i utredningen. Ett annat syfte är att tidigt i utredningen ge presumtiva familjehem information om vad uppdraget innebär och vilka krav som ställs på dem som familjehem [11]. Bedömningsmetoden ska också bidra till mer likartade och transparenta utredningar, såsom att redovisa varför en familj bedöms som olämplig.

Avsikten med projektet är att förbättra kommunernas rekrytering av familjehem genom att utveckla en bedömningsmetod som utgår från den aktuella forskningen och erfarenheter från det praktiska arbetet. Mer generellt förväntas projektet också bidra med ökad kunskap för familjehemsvården om vad som är viktigt vid bedömning av familjehem.

I denna rapport beskrivs nästa fas i projektet, arbetet med att ta fram tillhörande manual och bedömningsmall till bedömningsmetoden och intervju med vinjetter.

Syfte

Syftet med denna rapport är att redogöra för processen att utveckla en manual och bedömningsmall och att ta fram en intervju med vinjetter för fortsatt utredning.

Kunskap som ligger till grund för BRA-fam

Kunskapsgrunden till BRA-fam bygger till stor del på utvecklingsekologisk teori samt på kunskap om risk- och skyddsfaktorer [12-14]. Vid utvecklingen av BRA-fam har fokus legat på de risk- och skyddsfaktorer som kan kopplas till familjehemsföräldrarnas egenskaper och andra faktorer som är viktiga att ta hänsyn till utifrån barnets behov. En riskfaktor kan vara en händelse, en egenskap, ett förhållande eller en process som ökar risken för negativ utveckling för individen. Skyddsfaktorer reducerar eller motverkar effekten av riskfaktorer och kan också beskrivas som kompensations- eller buffertfaktorer [13-15]. När ett barn placeras är det förutom att förstå barnets egenskaper också viktigt att förstå hur ursprungsfamiljen och miljön påverkar placeringen. Olika risk- och skyddsfaktorerers samspel och deras påverkan har varit central kunskap att ta hänsyn till vid utvecklingen av BRA-fam.

Ur ett utvecklingsekologiskt teoretiskt perspektiv sker barns och ungas utveckling i ett samspel med olika faktorer i omgivningen. Bronfenbrenner som har utvecklat denna teori menar att barnet bör betraktas som en individ som påverkas av den yttre miljön men också en individ som själv påverkar miljön[16]. Teorin lyfter fram hela miljöns betydelse för barns utveckling i samspel med barnets individuella egenskaper.

Utifrån denna kunskap är det relevant att utreda både egenskaper som finns hos individerna i familjehemmet, deras relation till omgivningen (såsom socialt stöd, samarbete med socialtjänst, integrering i samhället, kontakt med släkt och vänner) och omgivningen kring familjehemmet (såsom den fysiska miljön, kommunikationer, förskola eller skola, socialtjänst, typ av bostadsområde och samhälle).

Forskningen kring familjehemsföräldrar är begränsad. Kunskapen om risk- och skyddsfaktorer kopplade till föräldraskap har därför till stor del hämtats från forskning om föräldraförmågor utifrån en normalpopulation. Mycket av den forskning som gäller barn placerade i familjehem handlar om äldre barn och därför fokuserar risk- och skyddsfaktorer på tonåringar. Det saknas studier som visar vilken effekt själva placeringen har för det placerade barnet.

Ett resultatmått som används inom forskningen är stabilitet eller instabilitet i vården. När ett barn placeras är tanken att placeringen ska vara bestående tills den upphör enligt planen. Dessvärre är det vanligt att placeringar avslutas med ett sammanbrott, vilket innebär att placeringen inte avslutas enligt socialtjänstens ursprungsplaner. Ett sammanbrott säger inget om effekten av placeringen, men det upplevs ofta negativt och kan vara traumatiskt både för det placerade barnet och för familjehemmet [4, 17, 18]. Även för socialtjänsten blir konsekvenserna ofta negativa och kostsamma. Innebördens och konsekvenserna av sammanbrottet kan dock i vissa fall vara positivt för barnet [17].

Både svensk och internationell forskning om sammanbrott har utgjort en viktig del av kunskapsunderlaget till BRA-fam. Svenska registerstudier pekar också på en ogynnsam utveckling för barn som har varit långtidsplacerade inom familjehemsvården, framför allt när det gäller skolprestationer och barnens fysiska och psykiska hälsa [19-21]. Dessa studier har också ingått som kunskapsunderlag.

Nästa avsnitt redogör för utvecklingen av BRA-fam och intervju med vinjetter vid fortsatt utredning.

Utveckling av BRA-fam och intervju med vinjetter för fortsatt utredning

Inom socialtjänstens område är användningen av standardiserade bedömningsmetoder en relativt ny företeelse. Parallellt med arbetet att utveckla bedömningsmetoden BRA-fam (bedömning vid rekrytering av familjehem) har ett internuppdrag inom avdelningen för kunskapsstyrning på Socialstyrelsen pågått. Inom internuppdraget har en processbeskrivning för utveckling av standardiserade bedömningsmetoder tagits fram. I den framgår att en standardiserad bedömningsmetod minst ska bestå av ett instrument och en manual som ska säkerhetsställa att instrumentet används som avsett. Instrumentet är ett formulär med fastställda frågor som är baserat på forskning och beprövad erfarenhet, skapat för ett speciellt syfte och en speciell målgrupp. I manualen ska det finnas anvisningar för att använda och tolka instrumentet och en beskrivning av instrumentets syfte och teori. Begreppet *standardiserad* innebär att metoden ska vara baserad på detaljerade regler och specifikationer, inklusive administrativa riktlinjer med syfte att uppnå ett enhetligt, bestående bedömningsförfarande [22].

Instrumentet ska genomgå vetenskapliga prövningar såsom att säkerställa instrumentets innehållsvaliditet¹ och reliabilitetstestas² innan bedömningsmetoden sprids i reguljär verksamhet. Kraven på de vetenskapliga prövningarna bör dock vara avhängigt instrumentets syfte och målgrupp. Den framtagna processbeskrivningen har legat till grund för utvecklingen av BRA-fam. I en tidigare rapport (Socialstyrelsen, 2011) beskrivs utvecklingen av det instrument som tagits fram inom BRA-fam (se även avsnittet ”Uppdraget”). I detta kapitel presenteras det fortsatta arbetet med att ta fram en manual och en bedömningsmall till BRA-fam och en intervju med vinjetter för fortsatt utredning.

Utveckling av BRA-fam

Här följer en sammanfattande beskrivning av det tidigare utvecklingsarbetet med instrumentet till BRA-fam. Därefter följer en mer detaljerad beskrivning av den fortsatta utvecklingen av manual och bedömningsmall till BRA-fam.

Projektets referensgrupper

Tillsammans med projektgruppen har en extern och en intern referensgrupp kontinuerligt funnits med under utvecklingen av BRA-fam och intervjun

¹ Innehållsvaliditet är ett mått på hur ett instrument representerar innehållet inom det område mätningen avser.

² God reliabilitet innebär frånvaro av slumpmässiga mätfel som rör precisionen i metoden.

med vinjetter. Den externa referensgruppen har bestått av ett antal praktiker. De är familjehemsutredare och andra professionella från tolv kommuner eller stadsdelar samt två familjehemsorganisationer. De är geografiskt spridda från södra till norra Sverige, och gruppen representerar både stora, mellanstora och små kommuner. Några byten av kommuner har skett under projektets gång. Den interna referensgruppen består av forskare inom avdelningen för kunskapsutveckling inom Socialstyrelsen.

BRA-fam – instrumentet

Det första uppdraget handlade om att ta fram en kunskapsöversikt över internationellt vetenskapligt stöd för utrednings- och bedömningsmetoder. I kunskapsöversikten kom det fram att bedömningsmetoder med vetenskapligt stöd är en bristvara både i Sverige och internationellt. Därefter beslutade Socialstyrelsen att påbörja ett arbete med att från grunden utveckla utrednings- och bedömningsmetoder för svenska förhållanden.

Utredningar av blivande familjehem innehåller oftast flera steg. I Socialstyrelsens diskussion med praktiker och forskare beslöts att utveckla en bedömningsmetod för att redan initialt i utredningen kunna identifiera olämpliga familjer. Bedömningen ska ske utifrån identifierade risker och resurser hos det blivande familjehemmet. De familjer som bedöms som lämpliga går vidare till fortsatt utredning.

Eftersom mycket av den relevanta forskningen redan hade tagits fram i början av projektet gjordes en begränsad litteratursökning efter översikter för att identifiera de områden som kan förväntas ha betydelse för familjehemsvården. Resultat från forskningsgenomgången och praktikens erfarenhet och kunskap sammanställdes och utifrån det identifierades empiriska och teoretiska faktorer, relevanta vid rekrytering och bedömning av familjehem. De 29 kunskapsområdena som identifierades utgör underlag till bedömningsmetoden och den fortsatta utredningen. Av samtliga kunskapsområden valdes 20 områden ut för att omfattas av bedömningsmetodens initiala instrument.

Utifrån de olika kunskapsområdena operationaliserades frågor till instrumentet vars innehållsvaliditet säkerställdes med hjälp av en intern och en extern referensgrupp av forskare respektive praktiker. Efter innehållsvaliditeten prövats reviderades instrumentet och ett reliabilitetstest genomfördes. Det visade på god överensstämmelse mellan två olika mättillfällen. Instrumentet granskades av jurister innan det presenterades för Socialdepartementet. För en mer detaljerad beskrivning av processen, se rapporten ”Initial bedömning vid socialtjänstens rekrytering av familjehem”, 2011. Där finns också en genomgång av de olika kunskapsområdena som ingår i instrumentet.

Efter att instrumentet hade testats vetenskapligt kvarstod att ta fram en manual och en bedömningsmall. Det utvecklingsarbetet ingår i det fortsatta projektet ”att utveckla en standardiserad bedömningsmetod med fokus på manual och fortsatt utredning” som beskrivs här efter.

Manual och bedömningsmall

Det värde en bedömningsmetod har beror på instrumentets kvalitet men även i hög grad på *hur* bedömningsmetoden används. Manualen som visar hur metoden ska användas är ett centralt verktyg för kvaliteten i bedömningen. Förutom att ge vägledning om hur instrumentet ska användas på ett professionellt sätt, bidrar manualen med en transparent kunskapsorientering inom området.

I *manualen* till BRA-fam finns följande beskrivet:

- syftet med bedömningsmetoden
- instrumentets kunskapsgrund
- kort beskrivning av teorier som ligger till grund för metoden
- utveckling och vetenskapliga prövningar av metoden
- problematisering kring bedömning av familjehem
- att bedöma utifrån risk och skydd
- instrumentets frågor kopplade till forskning och professionens kunskap
- användarinstruktioner och referenser.

Bedömningsmallen ska användas efter att en blivande familjehemsförälder har besvarat frågorna i instrumentet och lämnat det till familjehemsutredaren. Med stöd av manualen sammanfattar familjehemsutredaren informationen från instrumentet i bedömningsmallen. För varje frågeområde som ingår i instrumentet ska familjehemsutredaren bedöma om respondentens svar visar på någon risk eller om svaren kan bedömas som godtagbara. I bedömningsmallen finns möjlighet att för varje frågeområde kryssa för om svaret bedömts som *godtagbart* eller att *risk* finns. Dessutom finns en kolumn att notera om ytterligare information krävs eller notera sådant som kan vara av intresse längre fram i utredningen.

När samtliga frågeområden har kryssats för och eventuellt ytterligare relevant information har inhämtats skrivs en sammanfattning som utgör en del av underlaget för bedömning om familjen bör gå vidare eller inte i utredningen. Därefter sker en återkoppling till respondenten.

Manualen och bedömningsmallen prövas utifrån användbarhet

Manualen och bedömningsmallen har under arbetets gång kontinuerligt granskats och kommenterats av den interna referensgruppen. För att pröva manualens användbarhet genomfördes även ett test med den externa referensgruppen av praktiker. En enkät med frågor kring manualens och bedömningsmallens användbarhet besvarades av 64 familjehemsutredare, varav knappt hälften inte hade någon tidigare kännedom om BRA-fam. Familjehemsutredarna kom från 12 kommuner eller statsdelar och 2 privata familjehemsorganisationer. Varje familjehemsutredare träffade en eller två presumtiva eller erfarna familjehem som ombads att fylla i instrumentet. Med ledning av manualen och bedömningsmallen bedömde familjehemsutredaren respondentens svar. Därefter svarade familjehemsutredaren själv på frågorna i enkäten. Totalt genomfördes 85 olika bedömningar av familjehem (vissa familjehemsutredare bedömde 2 familjer).

Analys och resultat

Respondenterna svar presenteras i form av frekvenser i tabell 1.

Tabell 1. Familjehemsutredarnas svar på frågor om manualen, n=64

Frågor i enkäten	Ja, i hög/viss grad %	Nej, i låg grad/inte alls %	Ja %	Nej %
Ger manualen stöd för att kunna bedöma om familjen är lämplig att gå vidare eller inte?	94	6		
Är det någon fråga eller något område som är svårt att bedöma?			41	59
Saknar du någon information i manualen kring någon fråga eller något område? (bortfall 4 st)			34	59
Tycker du att språket är lättförståeligt?	100			
Tycker du att manualen är enkel att använda?	98	2		
Har manualen påverkat din bedömning?	45	55		
Är instruktionerna tillräckliga för att göra en samlad bedömning? (bortfall 4 st)			91	9
Saknar du något register eller annan information?			48	52
Har du fått ny kunskap genom att göra en bedömning med manualen? (bortfall 2 st)	55	43		
Något i manualen som du skulle vilja ändra på? (bortfall 7 st)			11	78

Enkätens frågor besvaras antingen med ja eller nej, alternativt med gradering ”ja, i hög grad, ja, i viss grad, nej, i låg grad eller inte alls”. I presentationen i tabell 1 har svaren ”ja i hög grad” och ”ja, i viss grad” slagits samman i en kolumn och svaren med ”nej i låg grad” och ”inte alls” har slagits samman i en kolumn.

Utifrån tabell 1 framgår att de flesta familjehemsutredare anser att manualen fungerar väl som stöd i bedömningen, är lätt att använda och är pedagogisk. Några av respondenterna tycker att vissa kunskapsområden saknas. Syftet med BRA-fam är att identifiera olämpliga presumtiva familjehem och att ingå som en del i en utredning. Det är 20 olika kunskapsområden som ingår i BRA-fam. Vissa områden utreds med en fråga (vilket kan tyckas otillräckligt) medan andra utreds med fler följdfrågor. Meningen är att dessa områden ska följas upp senare i den fortsatta utredningen tillsammans med andra kunskapsområden. Därför kan antalet kunskapsområden i ett initialt skede ses som begränsat. Några familjehemsutredare med lång erfarenhet beskriver att manualens kunskapsområden inte är nya för dem och därför påverkade inte heller manualen deras bedömning. Samtidigt som de nämner att manualen bekräftar deras kunskap på ett positivt sätt.

För varje fråga fick respondenterna möjlighet att kommentera frågorna. Här följer en sammanfattning av kommentarerna om manualen:

- bra grund för fortsatt utredning
- bra med samlad forskning
- ger struktur
- bra att familjen får tänka efter – ger information om vad uppdraget innebär
- man kan lätt ifrågasätta trovärdigheten hos de som svarar – lätt att ljuga
- platta frågor som ger ytliga svar
- man måste tränga djupare in i frågorna
- ”tillför inte så mycket”.

Kommentarerna bekräftar bedömningsmetodens grundstenar, att den ger struktur till själva bedömningen, att den är en bra grund för fortsatt utredning, att informationen om uppdraget ger familjerna möjlighet till självreflektion samt att den samlade forskningen utgör ett viktigt kunskapsunderlag.

Kritiken fokuserar främst på att instrumentet saknar mer djupgående frågor. Det har lett till förändringar i manualen i form av en klargörande text om instrumentets syfte. Annan kritik handlar om att svaren på några av instrumentets frågor är socialt förutsägbara, vilket riskerar trovärdigheten hos de svarande. Här är respondenternas svar inte det viktigaste, snarare att frågorna ställs och tydliggör de krav socialtjänsten har på dem som familjehem.

En analys av samtliga bedömningar som gjorts i mallen på familjehem visar att en tredjedel (31 %) av familjehemsutredarna inte hade markerat någon risk alls, drygt hälften (54 %) hade markerat 1–3 risker och några få (7 %) hade markerat 4 risker eller fler i mallen för respektive familjehem. De mest frekventa områden som markerats med risk är familjesammansättning, fysiska besvär hos familjehemmet, skäl till att bli familjehem, strategier för att vägledning och uppfostran av det placerade barnet samt kontakten med socialtjänsten. Resultatet visar att de flesta respondenter anger förekomst av någon risk utifrån svaren i instrumentet. Familjehemsutredarna kan i bedömningsmallen notera och räkna samman riskerna och använda dem som underlag när de bedömer om fortsatt utredning behövs. En ansamling av risker inom identifierade områden kan vara avgörande för bedömningen. I en diskussion med praktikerna efter prövningen kom det fram att BRA-fam hade bidragit med att uppmärksamma risker som antingen skulle ha uppmärksammats senare i utredningen eller inte alls. Frågor som rör till exempel fysisk eller psykisk ohälsa har praktikerna tidigare upplevt som svåra att fråga om, framför allt innan man har lärt känna familjen. Med stöd av instrumentet med förutbestämda frågor som samtliga presumtiva familjehem måste svara på uppstod inga problem.

Efter prövningen genomgick BRA-fam ytterligare prövning av den interna referensgruppen. Därefter skickades instrumentet, manualen och bedömningsmallen till två forskare inom området för en extern expertgranskning. Den slutliga juridiska granskningen genomfördes internt av jurister inom Socialstyrelsen.

Resultatet av prövning och granskningar har lett till förändringar och korrigeringar i manualen och bedömningsmallen. Socialstyrelsen anser nu att BRA-fam är redo för att testas ute i reguljär praktik. Det medför att BRA-fam stegvis kommer att introduceras i reguljär verksamhet i samarbete med ett antal kommuner under ett års tid. Syftet med stegvis introduktion är att tillvarata erfarenheter och konsekvenser av att använda den färdiga bedömningsmetoden i reguljär praktik. Efter ett års introduktion sker en eventuell revidering av bedömningsmetoden. Avdelningen för kunskapsstyrning kommer att ansvara för uppföljningen.

Utveckling av intervju med vinjetter

Här följer en beskrivning av utvecklingsprocessen att ta fram en intervju med vinjetter för fortsatt utredning.

Intervju med vinjetter – en del i den fortsatta utredningen

Casey Foster Family Assessment (<http://www.fosterfamilyassessments.org>.) är en amerikansk bedömningsmetod som har utvecklats i samarbete mellan Casey Family Program och forskare från University of Tennessee. Casey har varit en av inspirationskällorna till BRA-fam. I Socialstyrelsens projekt fanns i början ett förslag om att översätta, anpassa och implementera bedömningsmetoden Casey i svensk socialtjänst, vilket senare avlogs (se rapport ”Initial bedömning vid socialtjänstens rekrytering av familjehem”). Den externa referensgruppen fick under den processen möjlighet att ta del av intervjun med vinjetter som ingår som en del i Casey-systemet och visade sig mycket positiv. Vinjetterna beskriver ett antal svåra och typiska situationer som ett familjehem kan komma att konfronteras med under uppdraget. Ett exempel på en vinjett är följande: *Den planering som socialtjänsten har gjort passar inte ditt schema eller det placerade barnets schema. Handläggaren kommer på besök olämpliga tider eller avbokar besök med kort varsel. Vad gör du och hur tänker du?* Familjehemsutredare presenterar vinjetterna under en intervju med presumtiva familjehem. Därefter får familjerna svara på hur de skulle agera och tänka kring situationen. Familjehemsutredaren antecknar noggrant alla svaren under intervjun, skattar sedan varje situation med hjälp av en bedömningsguide. Intervjun ger dem tillfället att lära känna den presumtiva familjeföräldern och få en indikation på hur den familjen kommer att handskas med svåra situationer i verkliga livet.

Att använda vinjetter

Vinjetter kan beskrivas som korta historier som beskriver en person, situation eller ett skeende med speciell karaktär som är viktig och avgörande i en bedömningssituation. Huvudkomponenten i metoden är den inledande berättelsen och respondentens reaktion på den. Vinjetten presenteras för en person som får svara på en eller flera frågor kring en hypotetiskt konstruerad situation. Situationen ska vara så verklighetsnära som möjligt och syftet är att kunna studera och analysera människors val och bedömningar [23].

Vinjetter som utvärderingsinstrument ska vara teoretiskt relevanta och relevanta för dem som bedömer. Det innebär att historien måste vara trovärdig. När man använder vinjetter får man någon typ av värde på en situation eller händelseförlopp. För att kunna använda vinjetterna i en utvärderingssituation behövs det något att jämföra med, någon typ av norm eller liknande [23].

Användningsområdet varierar för vinjetter som metod. Typen av frågeställning avgör oftast valet av metod, såsom en kvantitativ, kvalitativ eller kombinerad ansats [24, 25]. Både slutna och öppna frågor och svarsalternativ används.

Utveckling av vinjetterna i USA

Vinjetterna kan beskrivas som en halvstrukturerad intervju. Syftet med intervjun är att undersöka hur blivande familjehem ska hantera stressande och kritiska situationer inom uppdraget [26]. Vinjetterna har utvecklats i USA i samarbete mellan forskare och praktiker. Forskarna har genomfört litteratursökningar om familjehemsvård och undersökt familjehems och utredares inställning om utmaningar inom familjehemsuppdraget. Djupintervjuer på 22 stycken familjehem analyserades [27]. Därefter skrevs 47 vinjetter om svåra situationer, typiska för familjehemsvården. Familjehemsexperter bedömde vinjetterna och antalet vinjetter reducerades till 19 stycken som sedan testades i en pilotstudie med fostermödrar.

Nästa steg var att göra en bedömningsguide så att svaren kunde skattas från *utmärkt, bra* till *svagt*. Genom enkätundersökning till familjehemsutredare, familjehemsföräldrar och andra familjehemsexperter kunde det som var typiskt för utmärkt, bra och svagt svar listas och finnas som stöd för bedömning av svaren. Resultat från en intervju jämfördes med resultat från erfarna familjehemsföräldrar. Utifrån det materialet etablerades för varje vinjett en individuell bedömningsskala som i sig utgår från vissa nyckelkriterier.

Vinjetterna har delats upp i tre set med sju vinjetter i varje (varav ett set endast besvaras av sammanboende par). Varje set tar cirka 20 minuter att genomföra. Vid varje intervju används bara en uppsättning vinjetter och familjehemsföräldrarna svarar var och en för sig. Familjehemsutredarna bedömer därefter svaren på en skala 1–5 (svagt till utmärkt).

Internationell vetenskaplig test av vinjetterna

Vinjetterna har testats av amerikanska forskare utifrån reliabilitet och validitet. Reliabiliteten för intern konsistens (Cronbach's alfa) var god och varierade mellan .77 och .81. Cronbach's alfa var ungefär lika för de olika vinjetterna. Interbedömarreliabilitet var god (ICC=.73). Intervjuareffekten förklarade mindre än nio procent av variationen i bedömningarna.

När det gällde vinjetternas validitet konstaterades viss prediktiv validitet då det fanns samband mellan höga skattningar på vinjetterna och lyckad familjehemsvård, främst för att fostra barn med särskilda behov. De demografiska faktorernas påverkan var låg – de förklarade endast 7 procent av variationen i skattningarna [26].

Att använda vinjetterna vid intervjuer av blivande familjehem

Intervjuer är den primära metoden att lära känna blivande familjehem. En halvstrukturerad intervju med meningsfulla och lättförstådda vinjetter ger möjlighet till bättre interaktion och kommunikation mellan familjehemsutredare och familjehem [28]. Vinjetterna baseras på antagandet att människor är benägna att i faktiska situationer uppföra sig på det sätt som de skulle göra i en hypotetisk situation. På så sätt ökar vinjetterna möjligheten att observera viktiga kvaliteter för ”lyckade” familjehemsplaceringar under själva intervjun [29].

Att fråga familjehemmen vad de tror de skulle göra i olika situationer minskar risken för socialt önskvärda svar [30]. Intervjuerna hjälper till att hålla en öppen dialog om familjehemmets styrkor och vilken typ av stöd som kommer att behövas för att kunna klara av olika svåra situationer inom uppdraget.

Bedömningsguiden ger exempel på vilken information som behövs för att bedöma ett svar som utmärkt, bra eller dåligt för varje vinjett. Det ger familjehemsutredarna en gemensam grund att förstå kompetensen hos familjehem. Dessutom reducerar det bias från det första intrycket av familjen, kulturella likheter och skillnader och benägenheten att bedöma familjehem mot andra familjehem [30].

Anpassning av vinjetterna till svensk kontext

Vinjetterna och bedömningsguiden har översatts från engelska till svenska. Efter översättningen presenterades bedömningsmetoden för den externa referensgruppen av praktiker. Synpunkter från gruppen medförde förändringar i språket och en viss anpassning av situationerna till en svensk kontext. Därefter granskades vinjetterna och bedömningsguiden av den interna referensgruppen av forskare och ytterligare korrigeringar gjordes.

Ett pilottest av bedömningsmetodens användbarhet genomfördes med 14 familjehemsutredare i en av referensgruppens kommuner. Samtliga familjehemsutredare prövade vinjetterna med bedömningsguiden på ett eller två familjehem. Utifrån diskussioner med gruppen om deras reflektioner om bedömningsmetodens användbarhet gjordes ändringar i vinjetterna och i bedömningsguiden.

Nästa steg var att testa användbarheten i fem kommuner, en liten kommun, en förortskommun, en mellanstor kommun, en stadsdel och en storstadskommun. För att underlätta prövningen valdes kommuner från referensgruppen. Det gjordes en enkät med frågor om vinjetternas användbarhet för att fånga familjehemsutredarnas inställning till att använda vinjetterna. Projektmedlemmarna besökte kommunerna vid ett första tillfälle för att presentera vinjetterna och enkäten, och ett andra tillfälle för att diskutera resultatet av enkäten. 25 familjehemsutredare använde vinjetterna vid intervjuer med ett eller två blivande eller erfarna familjehem. De flesta använde bedömningsguiden för att skatta familjen. Efter bedömningen besvarade 25 familjehemsutredare enkäten.

Analys och resultat

Respondenternas svar presenteras i form av frekvenser nedan i tabell 2.

Tabell 2. Familjehemsutredarnas svar på frågor om vinjetterna, n=25

Frågor i enkäten	Ja, i hög/viss grad %	Nej, i låg grad/inte alls %	Ja %	Nej %
Är vinjetterna ett bra sätt att lära känna familjen?	92	8		
Anser du att vinjetterna kan identifiera en familjs styrkor och ev. behov?	87	13		
Anser du att ett familjehem kan besvara frågorna utan grundutbildning?			84	16
Anser du att vinjetterna beskriver realistiska situationer?			100	
Är det någon situation du saknar bland vinjetterna? (bortfall 9 st)			52	12
Anser du att vinjetterna beskriver situationer som representerar olika åldrar? (bortfall 2 st)			60	32
Tror du att vinjetterna kan visa på hur en familj bemöter svåra situationer?	92	8		
Anser du att det är lätt att hinna anteckna?	76	24		
Ser du några problem med att relatera svaren till bedömningsguiden?	80	20		
Har du lätt att bedöma familjehemmets svar utifrån kategorierna <i>utmärkt</i> , <i>bra</i> och <i>svagt</i> svar i bedömningsmallen (bortfall 3 st)?	76	12		
Anser du att svaren i bedömningsguiden kännetecknar <i>utmärkt</i> , <i>bra</i> eller <i>svaga</i> svar utifrån dina egna erfarenheter?	95	5		
Var den intervjuade familjen positiv till formen av intervju?	96	4		
Tror du att vinjetterna och bedömningsguiden skulle kunna vara ett bra instrument att använda i arbetet med att utreda familjehem?	95	5		

Enkätens frågor besvaras antingen med ja eller nej alternativt med gradering ”ja, i hög grad, ja, i viss grad, nej, i låg grad eller inte alls”. I presentationen i tabell 2 har svaren ”ja i hög grad” och ”ja, i viss grad” slagits samman i en kolumn. Svaren med ”nej i låg grad” och ”inte alls” har också slagits samman i en kolumn.

Av de 25 familjehemsutredarna som deltog i prövningen har ca hälften (48 %) arbetat mellan 0 – 5 år inom familjehemsvården, resterande mellan 8 och 27 år. Prövningen visar att i stort sett samtliga familjehemsutredare är mycket positiva till att använda vinjetterna i utredningsarbetet. Enligt resultaten saknas vissa situationer i vinjetterna och det har kommit fram synpunkter ifall vinjetterna är åldersadekvata eller inte. Dessa synpunkter kommer att beaktas i det fortsatta utvecklingsarbetet.

Enligt enkäten tycker de flesta familjehemsutredarna (76 %) att vinjetterna ska användas längre fram i utredningen, efter några träffar med familjen men före en eventuell djupintervju.

Efter testet kvarstår en hel del arbete med vinjetterna innan de kan implementeras i reguljär verksamhet. Vinjetternas användbarhet i svensk kontext har testats och en revidering av vinjetterna har skett. Nästa steg är att pröva vinjetternas reliabilitet och validitet och utifrån det eventuellt göra ytterligare revideringar. Bedömningsguiden kommer att prövas, vilket sker parallellt med prövningen av vinjetterna.

Diskussion

BRA-fam är en bedömningsmetod som Socialstyrelsen har utvecklat för att användas när man bedömer presumtiva familjehem i ett initialt skede av en utredning. I bedömningsinstrumentet ingår ett instrument, en manual och en bedömningsmall. I denna rapport presenteras ett förslag på en manual och en bedömningsmall till BRA-fam och en fortsatt utredningsdel i form av en intervju med vinjetter. Förslag på instrument har presenterats i en tidigare regeringsrapport [11].

I utvecklingsarbetet med BRA-fam har en referensgrupp av praktiker fått möjlighet att pröva manualens och bedömningsmallens relevans och användbarhet tillsammans med instrumentet. Resultaten visar på en positiv inställning från praktiker till möjligheten att använda BRA-fam i reguljär verksamhet. Syftet med bedömningsmetoden, att strukturera bedömningen som grund för fortsatt utredning och att utforma en manual som kan vara ett viktigt kunskapsunderlag i det arbetet, verkar vara uppfyllt. Dessutom visar resultaten att bedömningsmetoden ger presumtiva familjehem möjlighet till självreflektion.

De positiva resultaten är en förutsättning för att kunna gå vidare med implementering av BRA-fam. Värde av metoden beror i hög grad på hur den kommer att användas i praktiken. Därför planerar Socialstyrelsen en stegvis introduktion i reguljär verksamhet med uppföljning under ett års tid och eventuell revidering av bedömningsmetoden. En stegvis introduktion i praktiken är ett viktigt led i kvalitetsarbetet kring bedömningsmetoder. Efter ett års introduktion och eventuella revideringar av Bra-fam planerar Socialstyrelsen att följa upp spridningen av BRA-fam inom familjehemsvården.

Socialstyrelsen har översatt en avgränsad del av en bedömningsmetod, utvecklad i USA, som består av en intervju med vinjetter och en bedömningsguide. Vinjetternas användbarhet i svensk kontext har testats och visar på mycket positiva resultat. Praktikerna anser att vinjetterna passar bra in i en fortsatt utredning och att de ger en strukturerad och gemensam grund för diskussioner kollegor emellan. Ytterligare vetenskapliga prövningar av vinjetterna kvarstår att göra. Bedömningsguiden är översatt och till viss del reviderad. Den hjälper familjehemsutredarna att bedöma svaren samstämmigt och tillförlitligt och vägleder hur svaren ska skattas och poängsättas. Dessa skattningar utgår ifrån bästa tänkbara praktik och normer för familjehemsvården i USA. Om vinjetterna ska användas i Sverige och generera kvantitativa bedömningar bör skattningarna ske utifrån bästa tänkbara praktik och normer för svensk familjehemsvård. Det kräver att praktiker, experter och forskare inom området gemensamt arbetar fram vad som utifrån en svensk kontext kan anses vara *utmärkt*, *bra* eller *svaga* svar på vinjetterna. Socialstyrelsen avser att fortsätta utvecklingsarbetet med vinjetterna. När samtliga vetenskapliga prövningar är genomförda och visar på positiva resultat kan vinjetterna introduceras i reguljär verksamhet på samma sätt som med BRA-fam.

Standardiserade bedömningsmetoder inom familjehemsvården är en ganska ny företeelse, vilket medför att arbetet med BRA-fam och vinjetterna kan ses som en form av pionjärbete. För det fortsatta utvecklingsarbetet är det viktigt att påpeka att ett vetenskapligt prövat instrument för rekrytering och utredning av blivande familjehem inte i sig garanterar att oplanerade avbrott av placeringar förhindras eller att barnen får en gynnsam utveckling i olika avseenden. Det är därför angeläget att man i kommunerna följer upp om bedömningsmetoden ger det stöd som det är tänkt att bli för att öka möjligheterna till en lyckosam placering. Standardiserade bedömningsmetoder ska ses som en del i en samlad professionell bedömning där flera andra informationskällor behöver ingå för att ett välgrundat beslut ska kunna fattas.

Referenser

1. Enell, S, Hultman, M, Jergeby, U. Bedömningsmetoder vid rekrytering av familjehem; En systematisk kunskapsöversikt. Stockholm; 2008.
2. Socialstyrelsen. Barn och unga - insatser år 2010. Stockholm; 2011.
3. Revisorer, R. Familjehemsvården 2001:02/16
4. Vinnerljung, B, Sallnäs, M, Kyhle Westermark, P. Sammanbrott vid tonårsplaceringar - om ungdomar i fosterhem och på institution. Stockholm; 2001.
5. Triseliotis, J, Borland, M, Hill, M. Delivering Foster Care. London: British Agencies for Adoption and Fostering; 2000.
6. Andersson, G. Föräldrarkontakt och familjetillhörighet ur fosterbarns perspektiv. Socialvetenskaplig tidskrift. 1998; (5):3-23.
7. Kyhle Westermark, P, Vinnerljung, B, Hansson, K. Does Multidimensional Treatment Foster Care Reduce Placement Breakdown in Foster Care. International Journal of Child & Family Welfare. 2008; 4:155-71.
8. SOU. Källan till en chans; 2005:81.
9. SOU. Barnen som samhället svek- åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelser i samhällsvården. Betänkande av upprättelseutredningen. 2011:9
10. Länsstyrelsen. Socialtjänsten och barnen. Länsstyrelsens granskning av den sociala barn- och ungdomsvården 2006-2007.; 2008.
11. Socialstyrelsen. Initial bedömning vid socialtjänstens rekrytering av familjehem; 2011.
12. Bronfenbrenner, U. Ecology of the family as a context for human development: research perspectives. Developmental Psychology. 1986; 22(6):723-41.
13. Lagerberg, D, Sundelin, C. Risk och prognos i socialt arbete med barn. Forskningsmetoder och resultat. Stockholm: Gothia; 2000.
14. Chamberlain, P. The Oregon Multidimensional Treatment Foster Care model: Features, outcomes, and progress in dissemination. Cognitive and Behavioral Practice. 2003; 10(4):303-12.
15. Andershed, H, A-K., A. Normbrytande beteende i barndomen. Vad säger forskningen? Stockholm: Gothia; 2005.
16. Bronfenbrenner, U. The ecology of human development. Experiments by nature and design. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; 1979.
17. Andersson, G. Social barnavård – några utmaningar, glimtar från forskningen ur olika perspektiv. Lund; 2011.

18. Chamberlain, P. Family connections: Treatments Foster Care for adolescents with delinquency. Eugene: Castalia Publishing; 1994.
19. Socialstyrelsen. Social Rapport. Stockholm: Socialstyrelsen 2010.
20. Vinnerljung, B, Sallnas, M. Into adulthood: a follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens. *Child & Family Social Work*. 2008; 13(2):144-55.
21. Vinnerljung, B, editor. Fosterhemsvård. Stockholm: Natur och Kultur; 2006.
22. Institute., SS. Bedömningstjänster i arbetslivet - Processer och metoder för bedömning av människor i arbetsrelaterade syften - Del 1: Krav på uppdragsgivaren 2011.
23. Jergeby, U. Att bedöma en social situation - tillämpning av vinjettmetoden; 1999.
24. Hydén, L-C, Kyhle Westermarck, P & Stenberg, S-Å, . Att besluta om socialbidrag. En studie i 11 kommuner. Stockholm:: Centrum för utvärdering av socialt arbetet, Socialstyrelsen; 1995.
25. Lindelöf, MoR, E. . Behov, bedömning och beslut i äldreomsorgen. En studie i 27 kommuner kring handläggningsprocessen. Stockholm;; 1997.
26. Orme, JG, Cox, M. E., Rhodes, K. W., Coakley, T., M., Cuddeback, G. S., & Buehler, C. Casey Home Assessment Protocol (CHAP). Technical Manual Knoxville:: University of Tennessee, Children's Mental Health Services Research Center; 2006.
27. Buehler, C, Cox, ME, Cuddeback, G. Foster parents' perceptions of factors that promote or inhibit successful fostering. *Qualitative Social Work*. 2003; 2(1):61-83.
28. Bartholomew, K, Henderson, A.J.A., & Marcia, J.E. , editor. Coding semistructured interviews in social psychological research: Cambridge University Press; 2000.
29. Latham, GP, & Sarri, L.M. . Do people do what they say? Further studies on the situational interview. *Journal of Applied Psychology*. 1984; 69:569-73.
30. Latham, GP, & Sue-Chan, C. . A meta-analysis for the situation interview: An enumerative review of reasons for its validity. *Canadian Psychology* 1999; 40(1):56-67.